

Α ΑΡΣΑΚΕΙΟ ΛΥΚΕΙΟ ΨΥΧΙΚΟΥ
Σχολικό έτος 2013-2014

Οδυσσέας Μασμανίδης

Ερευνητική Εργασία: «Η σχέση κυρίου και δούλου
στις προσεγγίσεις νεωτέρων και συγχρόνων φιλοσόφων»

Επιβλέπων καθηγητής κ. Δημ. Μπαλτάς

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΗΣ ΣΧΕΣΗΣ ΑΦΕΝΤΗ ΚΑΙ ΔΟΥΛΟΥ

Η υποδούλωση των ανθρώπων θεωρείτο επί δεκάδες αιώνες μια απόλυτα νόμιμη κατάσταση, κατά την οποία δούλοι ή σκλάβοι γίνονταν συνήθως οι υγιείς και αρτιμελείς αιχμάλωτοι πολέμου, καθώς και οι αστικοί ή αγροτικοί πληθυσμοί που αυτοί υπερασπίζονταν. Μετά την υποδούλωσή τους, αντιμετωπίζονταν ως οικόσιτα ζώα ή αντικείμενα και παράλληλα ως εχθροί. Η τελευταία ιδιότητα έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη μεταχείρισή τους, γιατί νομιμοποιούσε τη σκληρή εργασία μέχρι θανάτου ή την ατίμωση των γυναικών –ήταν «ζωντανοί εχθροί» που τους είχε χαριστεί η ζωή και αυτή ανήκε πλέον ισοβίως στον κυρίαρχο. Επιπλέον, ως εχθροί θα έπρεπε να εξοντωθούν σωματικά και ηθικά. Τα παιδιά τους αντιμετωπίζονταν επίσης ως «παιδιά του εχθρού» και ως εν δυνάμει απειλή εκτός και αν ενσωματώνονταν πλήρως στην κυρίαρχη κοινωνία.

Η προδιαγεγραμμένη μοίρα των ηττημένων έκανε πολλούς πολεμιστές και

αμάχους να αυτοκτονούν προτού συλληφθούν αιχμάλωτοι. Αν ζούσαν, στο εξής δεν θα είχαν το δικαίωμα να φύγουν από το σπίτι ή το αγρόκτημα του αφέντη τους, να παντρευτούν, να κάνουν παιδιά (αν έκαναν, ανήκαν κι αυτά στον κύριο τους ως έμψυχα αντικείμενα ή ως άψυχα περιουσιακά στοιχεία), δεν θα μπορούσαν να αγοράσουν ή να πουλήσουν οτιδήποτε, να διεκδικήσουν νερό, φαγητό ή ιατρική περίθαλψη, να αποκτήσουν οποιοδήποτε περιουσιακό στοιχείο οι ίδιοι, να αμυνθούν σε περίπτωση επίθεσης, να δηλώσουν ότι δεν αναγνωρίζουν αφέντη, να εκφράσουν οποιαδήποτε προσωπική άποψη πολιτική ή θρησκευτική και να αναζητήσουν προστασία σε περίπτωση που τους βασάνιζε εκείνος που νεμόταν κυριολεκτικά την κυριότητά τους.

Στον απόλυτο εξευτελισμό οδηγούνταν πιο εύκολα όσοι και όσες ανήκαν σε άλλη φυλή ή θρησκεία, ως αποτέλεσμα του [ρατσισμού](#), αλλά και του γεγονότος ότι ειδικά οι ξένοι με διαφορετικό χρώμα ή χαρακτηριστικά, ξεχώριζαν εύκολα και ήταν αδύνατον να περάσουν απαρατήρητοι σε περίπτωση που δραπέτευαν. Η μοναδική τους επιλογή ήταν η υποταγή, γιατί οι διάφορες κοινωνίες νομιμοποιούσαν ανέκαθεν την δουλεία με διάφορες θεωρίες φυσικής κατωτερότητας ορισμένων κοινωνικών ομάδων.

Στη [Βίβλο](#) γίνονται πολλές αναφορές στη δουλεία, όπως και στη μαζική δουλεία, δηλαδή την αιχμαλωσία των [Εβραίων](#) στην [Αίγυπτο](#). Στον [Κώδικα του Χαμουραμπί](#) που συντάχθηκε στη [Μεσοποταμία](#) το 1780 π.Χ. υπήρχαν πάνω από 30 νομικά άρθρα[6] που ρύθμιζαν τα θέματα της δουλείας, όπως π.χ. το πρόστιμο που κατέβαλε όποιος ελεύθερος πολίτης σκότωνε το δούλο ή τη δούλα κάποιου άλλου, τι πλήρωνε αν η δούλα ήταν έγκυος, την τιμωρία όποιου έδινε άσυλο σε δραπέτη δούλο, την τιμωρία του δούλου που αμφισβητούσε τον αφέντη του κλπ.

Να σημειωθεί πάντως ότι στις αρχαίες αλλά και [μεσαιωνικές](#) κοινωνίες, το πρόστιμο δεν είχε την ελαφρότητα της σημερινής έννοιας, αλλά αποτελούσε τη βασική ποινή για πολλά εγκλήματα[7], όχι μόνον εις βάρος δούλων αλλά και ελευθέρων. Αν, για παράδειγμα, στο βασίλειο των [Λογγοβάρδων](#) κάποιος σκότωνε ελεύθερο πολίτη πλήρωνε 300 solidi και αν σκότωνε ημιελεύθερο πλήρωνε 150: η ανθρώπινη ζωή εκτιμάτο σε χρήμα ούτως ή άλλως. Επίσης, οι περισσότερες κοινωνίες δεν έκριναν ειδικά κατά την [αρχαιότητα](#) σκόπιμο να διαθέτουν μεγάλες φυλακές για ποινικά αδικήματα (οι περισσότερες δεν είχαν ούτε καν μικρές) και θεωρούσαν παράλογο να συντηρούν στρατόπεδα αιχμαλώτων. Κατά συνέπεια, οι νικητές ενός πολέμου είχαν για την εποχή τους μόνον δύο λογικές επιλογές μετά την οριστικοποίηση της ήττας των αντιπάλων τους: είτε να τους εκτελέσουν είτε να τους υποδουλώσουν.

Πολλές φορές πάντως, εφαρμοζόταν μεταξύ των εμπολέμων και το έθιμο της ανταλλαγής δούλων, που ήταν αντίστοιχο της σύγχρονης ανταλλαγής αιχμαλώτων. Σε σπάνιες περιπτώσεις, παρατηρείτο και το φαινόμενο της ελευθέρωσης αιχμαλώτων ή δούλων από τη γενναιοδωρία του νικητή ή από σκοπιμότητα.

Σε μερικές περιοχές του κόσμου, η δουλεία πήγασε και από τον [κανιβαλισμό](#)[8] που ασκούσαν ορισμένες φυλές και οι οποίες έβλεπαν τους άλλους ανθρώπους

ως λεία. Όταν οι ηττημένοι ήταν πολλοί, κρατούνταν ως δούλοι μέχρι να έρθει η ώρα να καταναλωθούν ως τροφή ή να χρησιμοποιηθούν σε [ανθρωποθυσίες](#).

Η δουλεία ήταν συχνά το αποτέλεσμα του πολέμου, αλλά και πολλές φορές η αιτία του. Στην [Αφρική](#), για παράδειγμα, η δουλεία πήγασε από την ανάγκη κάποιων φυλών να υπερτερούν αριθμητικά. Βασικό κίνητρο για πόλεμο και αρπαγή ανθρώπων από άλλες κοινότητες ήταν δηλαδή η ενίσχυση της φυλής του νικητή –οι δούλοι προστίθεντο δηλαδή στην κυρίαρχη κοινότητα και ειδικά οι γυναίκες και τα παιδιά ενσωματώνονταν σε αυτήν πολύ γρήγορα ή και αυτομάτως. Αυτό διάρκεσε στην αφρικανική ήπειρο μέχρι την άφιξη των Ευρωπαίων και των [Ασιατών](#) (κυρίως Αράβων) εμπόρων και την έναρξη του συστηματικού [δουλεμπορίου](#), όπου πλέον ο δούλος αποτελούσε ξένο σώμα στην κοινωνία των λευκών και αντικείμενο προς χρήση.

Καθώς οι οικονομίες πάντως στηρίζονταν όλο και περισσότερο στην φτηνή παροχή εργατικού δυναμικού και η ανάπτυξή τους εξαρτιόταν από την εργασία των δούλων, όλο και συχνότερα ξεκινούσαν πόλεμοι σε διάφορες περιοχές του κόσμου, με αποκλειστικό στόχο την υποδούλωση ενός ανίσχυρου λαού ή φυλής και την αρπαγή του μικρού πληθυσμού της για να υπαχθεί στο εργατικό δυναμικό του νικητή.

Σε διάφορους πολιτισμούς, πάντως, δούλοι ή σκλάβοι γίνονταν πάρα πολλοί άνθρωποι και με συγκριτικά ειρηνικά μέσα ή πάντως σε καιρό ειρήνης. Σε αυτό το χαμηλό κοινωνικό status έπεφταν εκείνοι που όφειλαν χρήματα τα οποία δεν μπορούσαν να εξοφλήσουν (και αντιμετώπιζονταν ως κλέφτες) ή όσοι υπέπιπταν σε διάφορα σοβαρά για την εποχή αδικήματα. Έπρεπε τότε ουσιαστικά να πουλήσουν τον εαυτό τους ή να διαπραγματευτούν την προσωπική ελευθερία τους πουλώντας τη γυναίκα ή τα παιδιά τους. Ο δούλος μπορούσε να τιμωρηθεί σε όποιον βαθμό ενέκρινε ο ιδιοκτήτης ή αφέντης του. Μερικές φορές οι δούλοι ελευθερώνονταν αν κάποιος εξαγόραζε την ελευθερία τους, σπανίως βέβαια.

Μερικές φορές επίσης οι άνθρωποι ενοικιάζονταν, με την έννοια ότι συμφωνούσαν για οικονομικούς λόγους να μείνουν δούλοι για 3 ή 5 χρόνια, κάτι που εκφραζόταν και με κλάσματα[9] , δηλαδή συμφωνείτο κάποιος να ανήκει στον κύριό του κατά το ¼, γεγονός που σήμαινε ότι έπρεπε να δουλεύει για εκείνον 3 μήνες το χρόνο. Με το σύστημα του «δανεισμού» των εαυτών τους μετανάστευσαν στην [Αμερική](#) πολλοί [Ευρωπαίοι](#) κατά την αποίκισή της[7], αφού πήγαν εκεί ως δουλοπάροικοι με συμφωνία 4ετους εργασίας για τους «δεσπότες» τους –ήταν η πληρωμή του εισιτηρίου για το διατλαντικό ταξίδι.

Στην αρχαιότητα και στο [Μεσαίωνα](#) πάντως, οι άνθρωποι υποδουλώνονταν ισοβίως, γιατί μόνον οι συγγενείς είχαν την πολυτέλεια να γίνονται δούλοι για περιορισμένο ορισμένο χρονικό διάστημα. Στη [Μεσοποταμία](#) [6] επιτρεπόταν να κρατήσει κάποιος ως δούλο τον αδελφό του μόνον για 5 ή 6 χρόνια, ακόμα και αν του όφειλε χρήματα.

Κινήσεις για την κατάργηση της δουλείας σημειώθηκαν κατά το [18ο αιώνα](#). Το [σύνταγμα](#) των [ΗΠΑ](#), που εκπονήθηκε το [1788](#), προέβλεπε την απελευθέρωση των δούλων μέσα σε μια περίοδο 20 χρόνων. Ωστόσο, η δουλεία συνέχισε να

υφίσταται στις νότιες πολιτείες των ΗΠΑ. Στις αρχές του 19ου αιώνα, η Βρετανία, η Γαλλία και τα περισσότερα από τα νέα ανεξάρτητα έθνη της Νότιας και Κεντρικής Αμερικής κατάργησαν τη δουλεία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ΑΦΕΝΤΗΣ ΚΑΙ ΔΟΥΛΟΣ ΣΤΗΝ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ (ΧΕΓΚΕΛ)

"Ο κύριος είναι η συνείδηση που υπάρχει για τον εαυτό της· όχι όμως πια η γενική απλώς έννοια της ύπαρξης δι' εαυτόν. Είναι μάλλον μια συνείδηση που υπάρχει αφ' εαυτού, η οποία διαμεσολαβείται στη σχέση της με τον εαυτό της μέσω μιας άλλης συνείδησης, δηλαδή μέσω ενός Άλλου, του οποίου η ίδια η φύση εξυπακούει πως συνδέεται με ένα αυτοτελές ον, ή με την κατάσταση του πράγματος εν γένει."

Για τον Χέγκελ, η κυριότητα δεν είναι μια εμπειρική θέση εξουσίας αλλά πριν απ' αυτό μια μορφή της συνείδησης, ένας προσανατολισμός της συνείδησης, όπως αυτός προκύπτει μέσα από την πάλη για αναγνώριση μεταξύ δύο. Στον κύριο, η συνείδηση υπάρχει για τον εαυτό της, όχι όμως γενικά και αφηρημένα. Η σχέση της με τον εαυτό της διαμεσολαβείται από μια άλλη συνείδηση, αυτή του δούλου. Η φύση της συνείδησης του δούλου είναι η εξάρτηση, δηλαδή η αδυναμία της να υπάρξει για τον εαυτό της, η αναγκαστική συνάρτησή της με κάτι έξω από την ίδια, η έλλειψη επομένως αυτοτέλειάς της. Αυτό το "κάτι έξω από την ίδια" είναι δύο πράγματα ταυτόχρονα: α) είναι η ύπαρξη ενός αυτοτελούς Άλλου [του κυρίου] και β) η ύπαρξη των πραγμάτων, που δεν έχουν συνείδηση, έχουν όμως βουβή, αντικειμενική ύπαρξη έξω από την συνείδηση του δούλου. Η διαλεκτική συνεπώς κυρίου και δούλου περιλαμβάνει τρεις θέσεις: α) αυτή του κυρίου β) αυτή του δούλου γ) αυτή του πράγματος.

"Ο κύριος συσχετίζει τον εαυτό του και με τις δύο αυτές στιγμές, με το ίδιο το πράγμα, το αντικείμενο της επιθυμίας, και με την συνείδηση, της οποίας ο ουσιαστικός χαρακτήρας είναι η ύπαρξή της ως πράγμα."

Ο δούλος, είπαμε, σχετίζεται ως συνείδηση ταυτόχρονα με την ύπαρξη ενός αυτοτελούς Άλλου, που είναι ο κύριος, και με τα βουβά, μη συνειδητά πράγματα. Ο κύριος, με τη σειρά του, σχετίζεται τόσο με τα ίδια τα πράγματα, τα οποία και είναι αντικείμενο της επιθυμίας του, όσο και με την εξαρτημένη συνείδηση του δούλου, η οποία από τη σκοπιά του κυρίου είναι *πραγματοποιημένη*, δηλαδή γίνεται αντιληπτή ως πράγμα η ίδια.

"Και εφόσον ο κύριος είναι (α) ως έννοια της αυτοσυνείδησης μια άμεση

συνάρτηση της αυθυπαρξίας, αλλά (β) είναι επιπλέον και ταυτόχρονα διαμεσολάβηση, ή ένα είναι-δι-εαυτόν το οποίο είναι για τον εαυτό του μόνο μέσα από έναν Άλλο, ο κύριος συσχετίζεται (α) άμεσα και με τα δύο (β) έμμεσα με το καθένα μέσα από το άλλο."

Εφόσον ο κύριος έχει οριστεί συνειδησιακά ως συνείδηση που υπάρχει για τον εαυτό της, αλλά ταυτόχρονα ως συνείδηση που αυτό το επιτυγχάνει μέσω της διαμεσολάβησης της συνείδησης του δούλου, τότε ο κύριος συσχετίζεται (α) άμεσα με τον εαυτό του και με τον Άλλο [τον δούλο] (β) έμμεσα με τον Άλλο μέσω του εαυτού του, και επίσης έμμεσα με τον εαυτό του μέσω του Άλλου.

"Ο κύριος συσχετίζεται με τον δούλο έμμεσα μέσα από την αυτοτελή ύπαρξη, γιατί αυτή ακριβώς κρατά τον δούλο δέσμιο· αυτή είναι η αλυσίδα του, από την οποία δεν μπορούσε να απαλλαγεί στον αγώνα [για αναγνώριση], και για τον λόγο αυτό απέδειξε πως είναι εξαρτημένος, πως η αυτοτέλειά του είναι κάτι το οποίο μπορεί να κατέχει μονάχα με τη μορφή της κατάστασης του πράγματος."

Σε ό,τι αφορά την έμμεση σχέση του κυρίου με τον εαυτό του μέσω του Άλλου [του δούλου] και με τον Άλλο μέσω του εαυτού του, το μέσο της διαμεσολάβησης είναι, παραδόξως, η ίδια η έννοια της αυτοτελούς ύπαρξης. Η αυτοτελής ύπαρξη κρατά τον δούλο δέσμιο όχι απλά επειδή ο κύριος που τον κρατά δέσμιο είναι ακριβώς η (διαλεκτική) ενσάρκωση της αυτοτελούς ύπαρξης, αλλά και γιατί ο δούλος αλυσσοδέθηκε εξαιτίας της προσκόλλησής του στην μη διαλεκτική αυτοτέλεια της ύπαρξης, εξαιτίας δηλαδή της αγάπης του για την ύπαρξη χωρίς άρνηση, χωρίς την έκθεση στο ρίσκο του θανάτου. Επειδή ο δούλος δεν ρίσκαρε την θυσία της ίδιας της ζωής για χάρη της αυτοτέλειας, η αυτοτέλεια που κατέχει δεν εμπεριέχει ίχνος ελευθερίας· η αυτοτέλεια στην οποία έχει πρόσβαση είναι μόνο η αυτοτέλεια του πράγματος, του βουβού όντος χωρίς συνείδηση. Επειδή ο δούλος δεν ανοίγεται στην αρνητική προοπτική του βιολογικού θανάτου για χάρη της ελευθερίας της συνείδησής του, υποδουλώνεται από μια νεκρή και αδρανή αυτοτέλεια, εκμηδενίζεται στην αυτοτέλεια του δέντρου, της πέτρας, του χώματος, του μαρμάρου, κλπ.

"Ο κύριος όμως είναι η δύναμη που ελέγχει αυτή την κατάσταση ύπαρξης, γιατί έδειξε στην πάλη πως την αντιλαμβάνεται ως κάτι αρνητικό. Εφόσον ο κύριος είναι η δύναμη που κυριαρχεί πάνω στην ύπαρξη, ενώ αυτή η ύπαρξη είναι με τη σειρά της η δύναμη που ελέγχει τον Άλλο [τον δούλο], ο κύριος κρατά κατά συνέπεια αυτόν τον Άλλο υπόδουλο."

Αντιθέτως, ο κύριος είναι αυτός που εξέθεσε τον εαυτό του στην άρνηση, στην προοπτική του θανάτου. Στην πάλη των δύο για αναγνώριση, στην πάλη ανάμεσα, ουσιαστικά, στη βίαιη καταστροφή και την επιθυμία για ειρήνη και ζωή, ο κύριος είναι αυτός που έδειξε πως αντιλαμβάνεται την ύπαρξη με τρόπο αρνητικό, δηλαδή ως κάτι που εμπεριέχει απαραίτητα το ρίσκο του θανάτου, της καταστροφής της ύπαρξης. Αποδεικνύοντας την αφοβία του απέναντι στην άρνηση που κατοικεί στην καρδιά της ύπαρξης, απέναντι στον θάνατο ως θεμέλιο

της ύπαρξης δηλαδή, ο κύριος είναι "κύριος" διότι κυριαρχεί πάνω στην ίδια αυτή ύπαρξη αφού περνά μέσα από την απειλή του θανάτου στην συνειδησιακή ελευθερία. Και εφόσον κυριαρχεί άμεσα απέναντι στην ύπαρξη κυριαρχεί έμμεσα και απέναντι στον δούλο, αφού ο δούλος, όπως είδαμε, υποδουλώνεται στην ύπαρξη από υπερβολική αγάπη για τη ζωή, από αδυναμία να αντικρίσει την αναγκαιότητα της άρνησης υπό τη μορφή της αναγκαιότητας του ρίσκου του θανάτου. Διαμορφώνεται λοιπόν μεταξύ των τριών όρων της διαλεκτικής μια αλυσίδα: κύριος---->ύπαρξη---->δούλος, με την ύπαρξη να διαμεσολαβεί ανάμεσα σ' αυτόν που κυριάρχησε επάνω της και αυτόν στον οποίο η ίδια κυριαρχεί.

"Με τον ίδιο τρόπο, ο κύριος συσχετίζεται με το πράγμα έμμεσα, μέσω του δούλου. Εφόσον ο δούλος είναι μια αυτοσυνείδηση με την ευρεία έννοια, κρατά επίσης μια αρνητική στάση απέναντι στα πράγματα και τα αναιρεί· αλλά την ίδια ώρα, το πράγμα είναι αυτοτελές ως προς τον ίδιο και δεν μπορεί, με όλη του την άρνηση, να φτάσει στο σημείο να το εκμηδενίσει και να τελειώσει μ' αυτό. Με άλλα λόγια, ο δούλος εργάζεται πάνω στο πράγμα. Στον κύριο, από την άλλη, και μέσω αυτής της διαμεσολαβητικής διαδικασίας, ανήκει η άμεση σχέση, με την έννοια της καθαρής άρνησης του πράγματος· με άλλα λόγια, ο κύριος απολαμβάνει το πράγμα. Αυτό το οποίο δεν κατέστη εφικτό με την επιθυμία γίνεται τώρα εφικτό, δηλαδή, το να τελειώνει [ο κύριος] με το πράγμα και το να ικανοποιείται με την απόλαυσή του. Μόνη της, η επιθυμία δεν έφτασε τόσο μακριά, εξαιτίας της αυτοτέλειας του πράγματος. Όμως ο κύριος που έχει παρεμβάλλει τον δούλο ανάμεσα στο πράγμα και τον εαυτό του συσχετίζεται με τον τρόπο αυτό μόνο με την εξαρτημένη όψη του πράγματος και το απολαμβάνει χωρίς προϋποθέσεις και περιορισμούς."

Η αλυσίδα αυτή μπορεί όμως να ερμηνευτεί και διαφορετικά: αυτοτελής συνείδηση---->πράγμα---->εξαρτημένη συνείδηση. Δεν πρόκειται ακριβώς για την ίδια διαδικασία, όμως, όσο και αν ο Χέγκελ αρκείται στον παραλληλισμό ("με τον ίδιο τρόπο"): στην περίπτωση της ύπαρξης, ο κύριος κυριαρχεί **άμεσα** στην ύπαρξη γιατί εκτίθεται θαρραλέα στο ρίσκο του θανάτου, στην άφευκτη επιμονή της άρνησης. Προς το πράγμα όμως, ο κύριος συσχετίζεται **έμμεσα**. Αυτός ο οποίος συσχετίζεται **άμεσα** με το πράγμα, και ως αποτέλεσμα της δειλίας του απέναντι στο ρίσκο του θανάτου, είναι ο δούλος.

Ο δούλος σχετίζεται αρνητικά προς τα πράγματα, αλλά αυτή η άρνηση διαφέρει κάθετα από την άρνηση για την οποία είναι ικανός ο κύριος: απέναντι στην ύπαρξη, ο κύριος υιοθέτησε την **απόλυτη άρνηση** αναλαμβάνοντας το ρίσκο του θανάτου· ο δούλος, αντίθετα, αρνείται τα πράγματα με τρόπο **καθορισμένο** (determinate negation).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΣΧΕΣΗ ΕΡΓΑΤΗ - ΜΗ ΕΡΓΑΤΗ ΣΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ

Στο έργο του Οικονομικά και Φιλοσοφικά Χειρόγραφα ο Μαρξ αφιερώνει ένα κομμάτι για την σχέση του εργάτη και του κεφαλαιοκράτη η αλλιώς του ιδιοκτήτη και του μη ιδιοκτήτη .Οι έννοιες γύρω από τις οποίες περιστρέφεται είναι οι εξής: γη,άνθρωπος,αποξενωμένη εργασία ή αλλοτρίωση,κεφαλαιοκράτης,εργάτης. Μια από τις πιο ενδιαφέρουσες πτυχές της μαρξιστικής σκέψης, είναι αυτή που σχετίζεται με την έννοια της αλλοτρίωσης.

Η έννοια της αλλοτρίωσης – αποξενωμένης εργασίας

Ως αλλοτρίωση ή αποξένωση νοείται να είναι κανείς σε απόσταση από κάτι, σε αντίθεση με κάτι ή σε μια προβληματική σχέση με κάτι. Ο Μαρξ στα πρώιμα γραπτά του διατύπωνε μια σημασία της λέξης «αλλοτρίωση». Σύμφωνα, λοιπόν, με τον Μαρξ, όταν λέμε ότι είμαστε αλλοτριωμένοι ή αποξενωμένοι αυτό σημαίνει πως ότι δεν έχουμε μια κατάλληλη σχέση ως προς ορισμένα προϊόντα, δραστηριότητες, ανθρώπους ή χαρακτηριστικά στοιχεία της ζωής μας. Έτσι, ουσιαστικά αισθανόμαστε ανικανοποίητοι και δεν είμαστε ευτυχημένοι. Το να πετύχουμε τους στόχους μας, τις επιδιώξεις μας και τις επιθυμίες μας σημαίνει ότι βρισκόμαστε σε μια αρμονική σχέση ως προς αυτά τα πράγματα. Όπως γράφει επί λέξη η αλλοτρίωση έχει να κάνει με την *“απώλεια της ανθρώπινης ουσίας, δηλαδή της ενσυνείδητης ζωικής δραστηριότητας που διαφοροποιεί το ανθρώπινο είδος από όλα τα άλλα. Όταν υπάρχει αλλοτρίωση, το ανθρώπινο ον καταλήγει να υποταχτεί στα προϊόντα του: στο χρήμα, στην αγορά και στο κράτος.”* Σύμφωνα με τον Μαρξ, *“η παραγωγή δεν παράγει τον άνθρωπο μόνο σαν εμπόρευμα, το ανθρώπινο εμπόρευμα, τον άνθρωπο με τη μορφή εμπορεύματος. Παράγει, επίσης, τον άνθρωπο πνευματικά και φυσικά σαν απανθρωπωμένη ύπαρξη...”*

Κατά τον Μαρξ το πρωταρχικό γνώρισμα της ανθρώπινης ζωής είναι η «παραγωγική δραστηριότητα». Τα ανθρώπινα όντα είναι, κατά τον Μαρξ, τα κατ'εξοχήν όντα που πρέπει να είναι παραγωγικά, που πρέπει να συνεργάζονται και να αλληλεπιδρούν με τη φύση και τα άλλα ανθρώπινα όντα ώστε να δημιουργούν πράγματα και καταστάσεις για να επιφέρουν αλλαγές στον κόσμο που μας περιβάλλει. Το ειδικό χαρακτηριστικό που αποτελεί την «πεμπτούσια» των ανθρώπινου είδους είναι η παραγωγική ικανότητά του. Έτσι, το να αποξενωνόμαστε από τις είδος μας σημαίνει να απομακρυνόμαστε από τη θεμελιώδη φύση μας ως παραγωγικά όντα. Η παραγωγική ικανότητα των ανθρώπων είναι αναγκαία για την επιβίωση του ανθρώπινου είδους. Για τους ανθρώπους, η παραγωγή είναι ουσιαστικά ικανοποίηση. Ουσιαστικά, η παραγωγή είναι κοινωνική δραστηριότητα. Επιπλέον, σε αντίθεση με τα ζώα, μπορούμε να κάνουμε επιλογές σχετικά με το τι παράγουμε και πώς το παράγουμε. Αυτό είναι σημαντικό γιατί αυτή η ικανότητα μας καθιστά ικανούς να επιλέγουμε ποιο θα είναι το είδος της ατομικής, πολιτικής και κοινωνικής ζωής να ζήσουμε.

Ο Μαρξ θεωρεί ότι το χαρακτηριστικό της ανθρώπινης φύσης είναι ότι οι άνθρωποι απολαμβάνουν την εργασία που τους προκαλεί και τους κινητοποιεί να δημιουργούν, ολοένα και πιο αποτελεσματικά, περισσότερα και καλύτερα

προϊόντα. Όταν οι άνθρωποι είναι σε θέση να κάνουν μια τόσο ωραία δουλειά θα την προτιμήσουν από τησχόλη. Όμως, στον καπιταλισμό τα πράγματα δεν είναι τόσο ιδανικά. Αντιθέτως, η εργασία θεωρείται αναγκαιότητα και αγγαρεία. Οι εργαζόμενοι δεν είναι ελεύθεροι συνειδητοί κοινωνικοί παραγωγοί αλλά εξαναγκάζονται να δουλεύουν σε δουλειές που δεν τους ευχαριστούν και δεν τους ικανοποιούν και τους φέρνουν σε σύγκρουση με άλλους ανθρώπους. Έτσι, η αλλοτρίωση των εργαζομένων παίρνει τέσσερις μορφές: 1) αποξένωση από τα προϊόντα που παράγουν, 2) αποξένωση από την ίδια την παραγωγική τους δραστηριότητα, 3) απομάκρυνση από την ανθρώπινη ουσία και 4) αποξένωση από τους άλλους ανθρώπους.

Ο Ούγγρος Μαρξιστής Γκέοργκ Λούκατς εισήγαγε την έννοια της ολότητας στη μαρξιστική θεωρία καθώς και την έννοια της πραγματοποίησης. Αναθεώρησε κατά κάποιο τρόπο την κυρίαρχη αντίληψη για τη μαρξιστική θεωρία καθώς υποβάθμισε τον οικονομικό ντετερμινισμό και ανέδειξε εκείνες τις πλευρές του έργου του Μαρξ που αφορούν την αλλοτρίωση και τον εμπορευματικό φетиχισμό αλλά και του Μαξ Βέμπερ για τον εξορθολογισμό. Τόνισε ότι ο αγώνας αφορά το μετασχηματισμό των κοινωνικών σχέσεων και ειδικότερα αυτών μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας που γίνονταν αντιληπτές ως σχέσεις μεταξύ πραγμάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 **ΣΧΕΣΗ ΑΦΕΝΤΗ ΚΑΙ ΔΟΥΛΟΥ** **(ΝΙΤΣΕ)**

ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΠΟΥ πρέπει να συγκρατήσουμε από αυτή την αφήγηση του Χέγκελ, το οποίο δεν επισημαίνεται ούτε όσο συχνά ούτε όσο emphaticά θα έπρεπε, είναι ότι η ιστορία της ανθρωπότητας, η πρόοδος του πολιτισμού, όπως λέμε, *δεν είναι η ιστορία της ελευθερίας αλλά η ιστορία της δουλείας*. Ο Προμηθέας της νεωτερικότητας είναι ο χειραφετημένος δούλος, όχι ο αυτοϊκανοποιημένος κύριος, τον οποίον η ιστορία οδήγησε νωρίς σε τιμητική αποστράτευση. Ο Νίτσε αποδέχεται πλήρως την αλήθεια αυτής της αφήγησης, και υπερθεματίζει, θέτει όμως ένα ανησυχητικό ερώτημα που στην εποχή του Χέγκελ κανένας δεν έθετε, διότι η πίστη στην ιστορική πρόοδο της ανθρωπότητας δεν είχε ακόμα διαταραχθεί: *Ποιο είναι το τίμημα της επιβίωσης/επικράτησης; Ποιο το τίμημα του πολιτισμού και της προόδου; Η συγκλονιστική δική του αφήγηση — πάνω απ' όλα στη Γενεαλογία της ηθικής⁴— εμφανίζεται πρώτα πρώτα σαν διερεύνηση της ποιότητας (δηλαδή, από ιστορική άποψη, της πηγής) των αξιών*

που καθοδηγούν αυτή την προβληματική νεωτερικότητα, η οποία απέτυχε να ενσαρκώσει τα ιδεώδη του Λόγου και της ελευθερίας που επαγγέλθηκε. Πράγματι ο πολιτισμός μας είναι ένας πολιτισμός μοχθούντων δούλων, μόνο που η υπέρβαση της συνθήκης δουλείας εκ μέρους τους, την οποία ο Χέγκελ προεξώφλησε (και στην οποία ο Μαρξ έδωσε μια πολύ πιο ρεαλιστική, αλλά εν πάση περιπτώσει ακόμα ευχολογική προοπτική), δεν έγινε ποτέ: ήταν μια *ψευδής υπέρβαση*, διότι παρά την εξωτερική άνοδό τους στην de facto κυριαρχία (αφού για τον Νίτσε, δεν χρειάζεται να το πω, οι «δούλοι» είναι αυτοί που κρατούν τα ηνία τού σύγχρονου κόσμου), φέρουν το ανεξίτηλο αποτύπωμα της δουλείας βαθιά στην ψυχή τους, στα κίνητρά τους και στις αξίες τους. Παραδειγματική φιγούρα του «δούλου» στον Νίτσε είναι ο χειραφετημένος και ιδιοτελής αστός, μαζί με το κατοπτρικό του διπλό, τον στυγνό γραφειοκράτη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 **ΔΟΥΛΕΙΑ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΣΤΗΝ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ**

Πολλοί έχουν την εντύπωση ότι ελευθερία είναι η απουσία υποχρεωτικών κανόνων. Γι' αυτό μισούν τους υποχρεωτικούς κανόνες και αναζητούν τον τρόπο να τους αποφεύγουν, για να είναι δήθεν ελεύθεροι.

Αλλά, δεν είναι ευτυχισμένοι με αυτού του είδους την "ελευθερία" και ελευθερία χωρίς ευτυχία δεν είναι ελευθερία. Ο πραγματικά ελεύθερος είναι ευτυχισμένος. "Το δε ευδαίμον, το ελεύθερον". Ο Περικλής θεωρούσε ευτυχία, το να είσαι ελεύθερος.

Βέβαια με τα παιδιά τους που τους μιμούνται κι αποφεύγουν να τηρούν τους υποχρεωτικούς κανόνες, μπερδεύονται. Θέλουν τα παιδιά τους να κάνουν υπακοή. Αλλά ποιον θα μοιάσουν τα παιδιά τους στην υπακοή; Δεν θα μοιάσουν τους ίδιους;

Γι' αυτό πολλοί ως γονείς γίνονται καταπιεστικοί. Γιατί έχουν εσφαλμένη ιδέα για την ελευθερία.

Ο ελεύθερος δεν είναι ελεύθερος επειδή δεν υπακούει στους υποχρεωτικούς κανόνες και γιατί ζει σαν να μην υπάρχει καταναγκασμός.

Nikolai Alexandrovich Berdyaev

Πρωτεύουσα θέση στη φιλοσοφική διδασκαλία του **Νικολάι Μπερντιάγεφ**, ο οποίος ανήκε στο ρεύμα του θείστικου υπαρξισμού, κατέχει η έννοια της **«μη-οντικής ελευθερίας»**, με την οποία θέλησε να ορίσει τον αδέσμευτο δυναμισμό, που αποτελεί το πιο βασικό χαρακτηριστικό της πραγματικότητας. Η ουσία κάθε όντος, κατά τον Μπερντιάγεφ, είναι η πορεία του, η συνεχής τάση του να υπερβαίνει την εκάστοτε υφιστάμενη κατάσταση του. Υπ' αυτή την έννοια η μη-

οντική ελευθερία του κάθε όντος δεν είναι κάτι δεδομένο αλλά συνιστά προϋπόθεση της εκάστοτε υφιστάμενης κατάστασης του, είναι η δυνατότητα του να γίνει εκείνο που κάθε φορά είναι.

Επίκεντρο δηλαδή της σκέψης του είναι η ελευθερία απαλλαγμένη από κάθε υπαρκτικό προσδιορισμό. Γι' αυτό και την προσδιορίζει ως **μη οντική-ελευθερία**. Ως μη κάτι ταυτιζόμενο με την κατάσταση που βρίσκεται ένα όν, η μη οντική ελευθερία προηγείται του όντος και προηγείται ως δυνατότητα και μόνο εκείνου που πρόκειται να γίνει κάθε φορά. Η ουσία του κάθε όντος είναι τελικά η πορεία προς μια υπέρβαση της εκάστοτε υφιστάμενης κατάστασής του. Η αιτία της μη-οντικής ελευθερίας που την προσδιορίζει χωρίς να της περιχαρακώνει είναι ο Θεός, η κατεξοχήν ελεύθερη ύπαρξη.

Στις σχέσεις μεταξύ Θεού και ανθρώπου έχουν επεκταθεί οι σχέσεις μεταξύ κυριάρχων και δούλων, όπως υπάρχουν στην κοινωνική ζωή. Ο Θεός δεν είναι κύριος και δεν κυριαρχεί, δεν έχει καμιά δύναμη, καμιά θέληση ισχύος. Δεν απαιτεί τον δουλικό θαυμασμό του υπόδουλου ανθρώπου.

Ο Θεός είναι ελευθερία. Είναι ο ελευθερωτής και όχι ο δυνάστης. Εμπνέει το συναίσθημα της ελευθερίας και όχι της υποταγής. Είναι Πνεύμα και το Πνεύμα δεν γνωρίζει ούτε κύριον, ούτε δούλο. Δεν μπορούμε να σκεφτόμαστε τον Θεό κατ' αναλογία όσων συμβαίνουν στην κοινωνία, ούτε όσων συμβαίνουν στην φύση. Όταν σκεφτόμαστε τον Θεό δεν μπορούμε να εφαρμόσουμε την αρχή του προσδιορισμού γιατί δεν προσδιορίζει τίποτε, ούτε την αρχή της αιτιότητας, γιατί δεν είναι αιτία ουδενός.

Η μόνη δυνατή αναλογία είναι εκείνη που συνάγεται από την ελεύθερη ζωή του πνεύματος. Ο Θεός δεν είναι η αιτία του κόσμου, δεν δρα επάνω στην ψυχή του ανθρώπου ως μία αναγκαιότητα. Δεν κρίνει και δεν αποφαινεται όπως γίνεται στην κοινωνική ζωή των ανθρώπων. Δεν είναι ένας κυρίαρχος που κρατά στην εξουσία του την ζωή και τον κόσμο.

Ο Θεός είναι ένα Μυστήριο προς το οποίο ο άνθρωπος εξαίρεται και με το οποίο κοινωνεί. Είναι η ψεύτικη και δουλική αντίληψη για τον Θεό, η δουλική καταφατική σύλληψη, που ήταν το τελευταίο καταφύγιο της ανθρώπινης δουλείας, ο τελευταίος της πόρος. Δεν είναι ο Θεός που έκαμε τον άνθρωπο δούλο, γιατί ο Θεός είναι ελευθερωτής, αλλά η θεολογία, η θεολογική αποπλάνηση. Η ειδωλολατρία είναι δυνατή, ακόμη και απέναντι στο Θεό, και οι κοινωνικές

σχέσεις, με βάση την δουλικότητα, που υπάρχουν ανάμεσα στους ανθρώπους, χρησίμευσαν για παράδειγμα στην δημιουργία σχέσεων μεταξύ Θεού και ανθρώπων

Από όλες τις μορφές ανθρώπινης δουλείας, η υποδούλωση στην κοινωνία είναι η πιο σημαντική. Ο άνθρωπος είναι ένα ον, η κοινωνιοποίηση του οποίου είναι προϊόν πολιτισμού πολλών χιλιετηρίδων. Και η κοινωνιολογική αντίληψη θα ήθελε να μας πείσει ότι αυτή ακριβώς η κοινωνιοποίηση έπλασε τον άνθρωπο. Ο άνθρωπος ζούσε, υποτίθεται, σε μία κατάσταση κοινωνικής υπνώσεως. Και θα του ήταν δύσκολο ν' αντιτάξει την μοίρα του στις δεσποτικές απαιτήσεις της κοινωνίας, γιατί, σύμφωνα με τους κοινωνιολόγους όλων των τάσεων, η ύπνωση δεν παύει να του υποβάλλει την πεποίθηση ότι από την κοινωνία και μόνο δέχθηκε την ελευθερία του. Είναι σαν να του έλεγε η κοινωνία: «Είσαι το προϊόν μου, ό,τι καλύτερο έχεις το χρωστάς σε μένα γι' αυτό το λόγο μου ανήκεις και οφείλεις να δίνεις ολόκληρος σε μένα».

Στην διάκρισή μεταξύ του ατόμου και του προσώπου (personne), μπορούμε να πούμε ότι μόνο το άτομο είναι ένα μέρος της κοινωνίας και της είναι υποταγμένο, ενώ σε ό,τι αφορά το πρόσωπο, το αντίστροφο είναι αληθινό: δεν αποτελεί το πρόσωπο μέρος της κοινωνίας, αλλά η κοινωνία αποτελεί μέρος του. Επειδή ο άνθρωπος είναι ένας μικρόκοσμος και ένας μικροθεός, προκύπτει ότι η κοινωνία και το Κράτος αποτελούν επίσης μέρος του προσώπου.

Για τον Μπερντιάεφ ο άνθρωπος είναι **πρόσωπο**, το οποίο ενεργεί ελεύθερα προς την κατεύθυνση του να καταστεί ον. Η κριτική προς την σοσιαλιστική αντίληψη για την κοινωνία και τον άνθρωπο όπου κυριαρχεί η εργαλειοποίηση έχει σαν αφετηρίες της όχι μόνο το χριστιανισμό, αλλά και τον Καντ. Στον αντίποδα του σοσιαλιστικού παραδείγματος βρίσκεται ένας προσωποκεντρικός σοσιαλισμός.

Από την άποψη αυτή, ως δυνατότητα εκείνου που πρόκειται να γίνει, τουτέστιν του όντος, η μη-οντική ελευθερία προηγείται του όντος. Αυτό σημαίνει ότι η μη-

οντική ελευθερία δεν ταυτίζεται με την ύπαρξη. Το γεγονός αυτό, ωστόσο, δεν υποδηλώνει ότι η μη-οντική ελευθερία ως καθαρή, αδέσμευτη από κάθε προσδιορισμό της ύπαρξης δυνατότητα είναι αυθαίρετη. Η μη-οντική ελευθερία έχει μία έσχατη αιτία, η οποία την καθορίζει και την προστατεύει χωρίς, παράλληλα, να αλλοτριώνει τον αδέσμευτο χαρακτήρα της. Η έσχατη αιτία της μη-οντικής ελευθερίας δεν είναι άλλη από το Θεό, ο οποίος εξ ορισμού είναι ανέλεγκτος από κάθε είδους περιορισμό.

Ο Μπερντιάγεφ επικέντρωσε το φιλοσοφικό ενδιαφέρον του στον άνθρωπο ως πρόσωπο, ως ένα εγώ που αποφασίζει να πράττει ελεύθερα, προκειμένου να πραγματοποιήσει τη δυνατότητα του να καταστεί ον. Μία κοινωνία, η οποία αντιμετωπίζει τα μέλη της ως πρόσωπα είναι, κατά τον Μπερντιάγεφ, μία αληθινή κοινωνία. Έτσι, ο Μπερντιάγεφ αντικατέστησε την άποψη της αντικειμενικής, συλλογικής κοινωνιοκρατίας της διδασκαλίας του μαρξισμού – που διέπεται από νόμους οι οποίοι προδιαγράφουν την πορεία των ανθρώπων προς τη δημιουργία της αταξικής κοινωνίας – με τη διδασκαλία της «προσωπικής κοινωνιοκρατίας», που υπαγορεύει μία κοινωνία η οποία αποτελείται από δημιουργικά ελεύθερα πρόσωπα.

Gilles Deleuze

Σύμφωνα με τον Deleuze υπάρχουν κοινωνίες πειθαρχίας και κοινωνίες ελέγχου. Στις κοινωνίες πειθαρχίας κάθε πειθαρχική λογική είχε μια ορισμένη θέση σε ένα συγκεκριμένο θεσμό. Αντίθετα στις σύγχρονες κοινωνίες ελέγχου, αυτές οι πειθαρχικές λογικές παραμένουν αλλά όχι σε συγκεκριμένους θεσμούς.

Ανέφερε επίσης πως για να μπορέσουμε να επιβιώσουμε στην σύγχρονη κοινωνία θα πρέπει να κάνουμε έναν διαρκή αγώνα γιατί μόνο με αυτόν τον τρόπο θα μπορέσουμε να βρούμε την ελευθερία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ**ΒΙΒΛΙΑ:**

1. Ευρωπαϊκά γράμματα
(*Ιστορία της Ευρωπαϊκής Λογοτεχνίας*).
Εκδόσεις ΣΟΚΟΛΗ

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ:

1. <http://wikipedia.gr>
2. <http://sciencearchives.wordpress.com>
3. http://proslalia.blogspot.gr/2014/02/blog-post_6845.html
4. http://stratigos-anemos.blogspot.gr/2013/07/blog-post_14.html
5. «Οι πηγές και το νόημα του ρωσικού κομμουνισμού», Συγγραφέας: Μπερντιάεφ,
Νικόλαος Εκδότης: ΠΟΥΡΝΑΡΑΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ
6. «Περί δουλείας και ελευθερίας του ανθρώπου», [Μετάφραση: Τασίας Ευθυμιάδου-
Αλισανδράτου
7. Η «διαλεκτική του κυρίου-και-του-δούλου» από τον Χέγκελ στον Νίτσε, Φώτης